

Sinan'ın Türbeleri" (*Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, haz. Zeki Sönmez, İstanbul 1988, s. 295-343); "Alemler" (*İzzet Gündoğdu Kayaoğlu Hatıra Kitabı: Makaleler*, İstanbul 2005, s. 461-487).

BİBLİYOGRAFYA :

Hüsrev Tayla, "İstanbul'un Korunması için Başlatılan UNESCO Kampanyası Üzerine Düşünceler", *İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız*, İstanbul 1984, s. 62; a.m.f., "Bursa Ulu Camii Taç Kapısı Restorasyonu", *II. Vakıf Haftası: 3-9 Aralık 1994 (Konuşmalar ve Tebliğler)*, Ankara 1985, s. 84-91; a.m.f., "Milli Saraylar'ın ve Türk Kültür Belgeleri Taşınmazların Korunması için Gerekli Örgütlenme", *TBMM Milli Saraylar Sempozyumu: Bildiriler*, İstanbul 1985, s. 253-257; a.m.f., "Ayasofya Kütüphanesi Restorasyonu", *Taç*, sy. 1, İstanbul 1986, s. 13-18; Jale Erzen – Aydan Balamir, "The Kocatepe Mosque, Ankara-Hüsrev Tayla and Fatin Uluengin", *Architecture of the Contemporary Mosque* (ed. İsmail Serageldin – J. Steele), London 1996, s. 108-111; Ebru Karakaya, *Türk Mimarlığı'nda Sanayi-i Nefise Mektebi / Güzel Sanatlar Akademisi'nin Yeri ve Restorasyon Alanına Katkıları (1883-1960)* (yüksek lisans tezi, 2006), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 174-178; Önder Küçükerman, *İstanbul'da Karacaahmet Tarihi Mirası İçinde Şakirin Camii*, İstanbul 2012; "Ankara Kocatepe Camii'nin Mimar Hüsrev Tayla ile Bir Söyleşi", *İnşaat Dergisi*, 1/9, Ankara 1988, s. 16-19; "Ayaspaşa'nın Kaybedilen Sokağını Arayan Mimar: Hüsrev Tayla", *Arkitekt*, sy. 4, İstanbul 1993, s. 52.

EBRU KARAKAYA

TAYYAR MEHMED PAŞA

(ö. 1048/1638)

Osmanlı sadrazamı.

1034 (1625) yılında şehid olan eski Bağdat valilerinden Uçar Mustafa Paşa'nın oğludur. Lâdikli Yeni Bey sülâlesinden geldiği nakledilir (Yasar, I, 316). Bazı kaynaklarda Mustafa Paşaoğlu diye anılır. Babası Bağdat beylerbeyi iken kendisi Musul beyi idi (Şeyhî, I, 73). 1027'de (1618) Urfa sancağı beyliğine getirildi. II. Osman'ın Lehistan seferinde gösterdiği yararlıktan dolayı 1030'da (1621) Halep valiliğine tayin edildi. Ertesi yılın şevvalinde (Ağustos 1622) Sivas beylerbeyi oldu. O sıralarda Erzurum Beylerbeyi Abaza Paşa, II. Osman'ın kanını dava ederek ayaklanmış ve yeniçerileri katlederek topladığı sekbanlarla Sivas'ı işgal etmişti. Sivas'ı Abaza'dan kurtaran Tayyar Mehmed Paşa bu âsiden kaçanları da yanına aldı. Durumu öğrenen Abaza tekrar Sivas'a hareket etti. Tayyar Mehmed onu hediyelerle karşıladı ve kendisiyle birlikte olduğuna inandırdı. Tayyar Mehmed Paşa gibi ünlü ve başarılı biriyle ittifak etmesi Abaza Paşa'yı sevindirmişti. Sivas dışında konuşlanan Abaza Paşa'nın askerleri gün-

düzleri Sivas'a girip alışveriş yapıyorlardı. Ancak Tayyar Paşa her ihtimale karşı kaleye silâhli adamlar yerleştirdi. Bir gece Abaza'nın ordugâhında Tayyar Paşa'nın gece baskını yapacağı sesleri yükselince Abaza ve adamları şehre hücumla kalkıştı. Tayyar Mehmed Paşa ortalığı yatıştırmak için tek başına Abaza'nın otağına gitti. Tatlı sözlerle onun şüphelerini giderdiyse de Abaza'nın bazı adamları Tayyar'ın hemen katledilmesini istedi. Ancak Abaza Paşa, Tayyar Paşa'yı zincire vurdurmakla yetindi ve onun, "Kötü niyetim olsaydı tek başıma sana gelir miydim? İttifak için geldim. Beni öldürürsen sana kim inanır?" sözleri üzerine de Abaza Paşa kendisini serbest bıraktı (Naîmâ, II, 544-545). Tayyar Mehmed Paşa, daha sonra Kayseri civarında yapılan savaşta Abaza'ya karşı hükümet kuvvetlerinin galip gelmesini sağladı (22 Zilkade 1033 / 5 Eylül 1624). Aynı yıl içinde Diyarbekir Beylerbeyi Serdar Hâfız Ahmed Paşa'nın Bağdat kuşatmasına katıldı ve serdar tarafından gurebâ bölükleriyle, Diyâle suyuna kadar gelen Safevî kumandanı Zeynel Han üzerine gönderildi.

1037 Saferinde (Ekim 1627) Şam beylerbeyliğine tayin edildi. Ertesi yılın muharreminde (Eylül 1628) Abaza Paşa yerine Erzurum, 1041 Rebülevvelinde (Ekim 1631) Diyarbekir eyaletlerine ve aynı yılın receb ayında (Şubat 1632) ikinci defa Erzurum valiliğine getirildi. Yine aynı yıl içinde Anadolu valiliğinden de söz edilir (*Sicill-i Osmânî*, III, 258). 1633 yılı sonlarında ikinci defa Diyarbekir valiliğine tayin edilen Tayyar Mehmed Paşa bu görevde iken Musul surlarını tahkim ettirdi (Naîmâ, II, 707). Safevîler'in Revan'ı işgal etmeleri üzerine Bitlis'e giderek orada asker toplamaya çalıştı (*a.g.e.*, II, 829). Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın yerine 1046 Ramazanında (Şubat 1637) sadrazamlığa getirilen Bayram Paşa, İstanbul'dan gelinceye kadar ona vekâlet eden Tayyar Mehmed Paşa, IV. Murad'ın bizzat katıldığı 1638 Bağdat seferine Diyarbekir beylerbeyi ve Musul muhafızı olarak katıldı. Sadrazam Bayram Paşa'nın sefer esnasında vefatı üzerine vezîriâzamlığa getirildi (16 Rebüülâhir 1048 / 27 Ağustos 1638), sadâret mührü kapıcılar kethüdâsı ile Musul'a gönderildi (*a.g.e.*, II, 875). Bu tayinde padişah üzerinde etkili olan Rûznâmeçi İbrâhim Efendi'nin önemli rolü olmuştur.

Tayyar Mehmed Paşa 5 Eylül'de Diyarbekir'de orduya iltihak etti ve 14 Kasım'da Bağdat önlerine gidip konak ve metris yerlerini inceledi. Toplanan savaş meclisinde kuşatmanın hemen başlatılmasına

karar verildi. Sadrazam, kuşatmanın daha az muhkem olduğunu bildiği Akkapı tarafından yapılması teklifinde bulundu ve teklifi kabul edildi. Bağdat Kalesi'nin kara tarafı hemen tamamen kuşatılmıştı. Kalenin çöl tarafından muhasarası Safevîler'i şaşırtmıştı. Musul'dan gelen on takviye topunun beşi Tayyar Paşa koluna verildi. 10 Aralık'tan itibaren çok şiddetli savaşlar oldu. Bağdat'ın savunmasına Safevî kadınları bile Osmanlı askerleri üzerine kaynar sular dökerek, ziftli çaputlar atarak katıldı (Danişmend, III, 376). Kuşatmanın son günlerinde IV. Murad'ın yürüyüşüne niçin geçilmediğini sert bir şekilde sorması üzerine sadrazam padişaktan sabretmesini talep etti, şehrin yakında fethedileceğini ve acele ile askeri kırdırmak istemediğini söyledi. Padişah tekrar öfkelenince de kulelere genel hücum emri verdi ve bazısını ele geçirdi. Elinde kılıçla kuşluk vakti serdengeçtilerin önünde kulelerde yürürken alınına veya boğazına isabet edip ensesinden çıkan kurşunla şehid oldu (16 Şâban 1048 / 23 Aralık 1638). Mezarı İmâm-ı Âzam Türbesi haziresinde babası Uçar Mustafa Paşa'nın mezarının ayak ucundadır. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ölümüne, "Gülşen-i cennet ola menzil-gâh" mısraıyla tarih düşürmüştür (*Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 81; Şeyhî, I, 73). Ertesi gün Bağdat Osmanlılar'ın eline geçti.

Dört aya yakın bir süre sadrazamlık yapan Tayyar Mehmed Paşa'nın ölümüne çok üzülen IV. Murad'ın, "Ah Tayyar! Bağdat gibi 100 kaleye değerdin. Allah tak-siratını af ve cennette ruhunu nura garkeyleye!" dediği nakledilir (Naîmâ, II, 889). Kaynaklarda doğru düşünceli, tedbirli, edepli, dürüst, vakur ve kahraman biri olarak nitelenir. Tayyar lakabının askerî harekâta hızlı hareketinden kinaye olduğu nakledilir (*Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 80; Şeyhî, I, 73), ancak babasının da "Uçar" sıfatını kullanması, bu lakabın Araplar tarafından aynı anlamda "Tayyar" şeklinde ifade edilmiş olabileceğine yorumlunmuştur (Naîmâ, II, 542). Köprülü Mehmed Paşa'nın yetişmesinde emeği geçen Tayyar Mehmed Paşa'nın oğulları Mustafa, Ahmed ve Hüseyin paşalar da beylerbeyiliklerde bulunmuş devlet adamlarındandır (*a.g.e.*, IV, 1564, 1820; Yasar, I, 316). Urfa'da Tayyar Mehmed Paşa Sarayı ile oğlunun adına Ahmed Paşa Sarayı vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri: 1525-1919 (haz. İsmet Demir v.dğr.), Ankara 1993, s. 113, 114, 115; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yılmaz), Anka-

ra 2003, II, 963, 969, 1021, 1046, 1048, 1087, 1098; Peçuyul İbrâhim, *Târih*, II, 446-450; Kâtib Çelebi, *Fezleke* (haz. Zeynep Aycibin, doktora tezi, 2007), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, III, 695-701, 712; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Zafernâme / Târih-çe-i Feth-i Revân ve Bağdâd* (haz. Nermin Yıldırım, yüksek lisans tezi, 2005), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 33, 37-42; *Solakzâde Tarihi* (s.nşr. Vahid Çabuk), İstanbul 1989, II, 548, 549; Eviya Çelebi, *Seyâhatnâme* (haz. Seyit Ali Kahraman), Ankara 2013, I, vr. 62^a, 346^a; IV, 336^a-338^b, 401^a; P. Rycout, *The History of the Turkish Empire from the Year 1623 to the Year 1677*, London 1687, s. 43-44; Nâimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, II, tür.yer.; IV, 1564, 1820; *Hadîkatü'l-üvzerâ*, s. 80-81; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 73; Hammer (Atâ Bey), IX, 247, 252, 254-255; J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011, IV, 116, 118; *Sicill-i Osmânî*, III, 258; Hüseyin Hüsameddin Yasar, *Amasya Tarihi* (s.nşr. Ali Yılmaz – Mehmet Akkuş), (İstanbul 1327) Ankara 1986, I, 316; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 152, 178, 202; III/2, s. 386-387; Danişmend, *Kronoloji*², III, 321, 331, 370, 374-377; V, 35; Kerim Yans, *IV. Murad Devrinde Osmanlı-Safevi Münasebetleri* (doktora tezi, 1977), İÜ Ed. Fak., s. 183-184, 185, 186-187, 189.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

TEKİNALP

(1883-1961)

Gazeteci, yazar,
fikir ve siyaset adamı.

Serez'de doğdu. Asıl adı Moiz Kohen'dir (Cohen). Tekin Alp, Munis Tekinalp, Musa Tekinalp adlarını kullanmıştır. Babası İzhak Kohen bir hahamdı. Öğrenim hayatına Serez'de başladı. Daha sonra Selânik'te Alliance Israélite Universelle'e ve yahudi okuluna aynı zamanda devam etti. Aralık 1907'de Selânik'te Ecole Imperiale de Droit'da okudu, ardından İstanbul'da hukuk tahsil etti. 1908'de Selânik'te Matild Bendauid ile evlendi. Meslek hayatına Selânik'te mezun olduğu Yahudi Öğretmen Okulu'nda kısa bir süre hocalık yaparak başladı. Yabancı ticaret firmalarında ve Selânik Ticaret Kulübü'nde kâtiplik ve muhasebecilik yaptı. 1905'te sonradan *Yeni Asır* ismini alacak olan *Asır* gazetesinde sosyal ve ekonomik konulara dair yazılar yazdı. Burada beş yıl boyunca yazar ve yazı işleri müdürü olarak görev yaptı. Gazeteciliği sırasında Mithat Şükrü, Ömer Naci, İsmail Canbolat, Ali Canip (Yöntem) ve Aka Gündüz gibi kişilerle dostluk kurdu. Gazeteciliğin yanı sıra derbest avukatlık yaptı. 1905'te İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne üye oldu. 1910 yılında kısa bir süre Selânik Vilâyet Meclisi üyeliği ve genel kâtipliği gö-

Tekinalp

revini üstlendi. Selânik'in 1912'de Yunan işgaline uğraması üzerine birkaç aylığına Viyana'ya gitti, daha sonra İstanbul'a yerleşti. Dârülfünun'da 1914-1918 arasında müderris muavini ve tercüman olarak çalıştı. 1916-1922 yıllarında Duhan Türk Anonim Şirketi'nin ve 1922'den itibaren Herman Spierer ve Ortakları Şirketi'nin genel müdürlüğünü yaptı, Türk tütünlerinin ihracatını gerçekleştiren kurumların başında bulundu. 1936'da İktisat Vekâleti bünyesinde toplanan bütün kongresinin genel kâtipliğini yaptı. Ardından Türk Tütüncüler Birliği'nin genel sekreterliğini yürüttü. 1945-1950 arasında İstanbul belediye meclis üyesiydi. İstanbul'a ilk trolleybüsün kurulmasına öncülük etti. 1954 ve 1957'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili adayı oldu, ancak seçilemedi. 1950'den itibaren İstanbul Tüccar Derneği'nde faaliyetlerini sürdürdü ve genel sekreterlik görevini üstlendi. Emekliye ayrıldıktan sonra Fransa'nın Nice şehrine yerleşti. Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bir dilekçe ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Nice fahri konsolosluğuna talip oldu, ancak dönemin Demokrat Parti yönetimi bu isteğini kabul etmedi. Son günlerini geçirdiği bu şehirde öldü.

Osmanlılık, Türkçülük ve Kemalizm alanlarında fikrî siyasî çalışmalar yapan Tekinalp, 1908'den itibaren İttihat ve Terakkî'nin resmî yayın organı olan *İttihad* ve *Terakkî* gazetesinde yazmaya başlamış, Müsevîler'in iyi birer Osmanlı vatan-daşı olmaları gerektiğini söylemiştir. Dile özel önem vererek Türkçe'nin azınlıklar arasında yayılması için Ta'mîm-i Lisân-ı Osmânî Cemiyeti'ni kurmuş, 1909 yılında IX. Dünya Siyonist Kongresi'ne Selânik delegesi sıfatıyla katılarak burada kendini bir Osmanlı vatandaşı olarak tanıtmış, siyonistlerin ana hedefi olan Filistin ve çevresinde ayrı bir yahudi devleti kurmalarına karşı çıkmıştır. Osmanlılık sahasındaki

faaliyetlerini Selânik yahudilerinin resmî temsilcisi durumunda olan, entegrasyon yanlısı anti-siyonist bir tutuma sahip Yakın Dostlar Kulübü çatısı altında yürütmüş, bu kulübün bünyesinde 1910'da Osmanlılaşma Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir.

1911'de Ziya Gökalp'in başında bulunduğu, Türkçü bir çizgide yer alan Yeni Hayatçılar grubuna girmiş, *Rumeli* ve *Zaman* gazetelerinde yazılar yazmış, Türkler'in de bir millî bilince sahip olması gerektiğini söylemiştir. 1912'de Fransa'da yayımlanan *Mercure de France* dergisine Türkçülük cereyanını Avrupa'da tanıtan bir yazı kaleme almış, bu yazı Akçuraoğlu Yusuf tarafından Türkçe'ye çevrilerek "Türkler Bir Rûh-i Millî Arıyorlar" başlığıyla *Türk Yurdu*'nda yayımlanmıştır. 1914'te neşredilen *Türkler Bu Muharebede Ne Kazanabilirler? Büyük Türklük, En Meşhur Türkçüler'in Mütâlaâtı* adlı kitabı Ziya Gökalp, Mehmet Emin (Yurdakul) gibi isimlerden ve Türkçü çevrelerden övgüler almış, Türkçülük hareketi içerisinde kendine önemli bir yer edinmiş, bu arada Ziya Gökalp'ten etkilenmiştir. Sadece siyasî alanda değil ekonomik ve sosyal alanda da özellikle millî iktisat ve solidarizm konusunda ön plana çıkmıştır. 1914'te İttihat ve Terakkî Partisi'nin maddî, Ziya Gökalp'in mânevî desteğiyle ve millî iktisat fikrini Türkiye'de yaymak amacı ile *İktisadiyat Mecmuası*'nı kurmuş, Şubat 1916 – Kasım 1917 arasında bu dergide haftalık olarak, genellikle Fransızca ve Almanca tercümeleriyle birlikte ekonomiyle ilgili makaleler yayımlamıştır. Ziya Gökalp'in solidarist ve halkçı görüşlerinin benimsendiği *Yeni Mecmuâ*'da 1917'den itibaren "Tesânütçülük" başlığı altında düzenli olarak makaleler yazmış, Türkçülüğün İttihat ve Terakkî ile birlikte gözden düştüğü Mütareke döneminde Yeni Osmanlılık akımını savunmuş, 1919'da *Büyük Mecmuâ*'da bu akımla ilgili yazılar kaleme almıştır.

Cumhuriyet döneminde ulus-devlet projesine destek vermek suretiyle Müsevî cemaatinin Türk kültürüne entegrasyonu için çalışmış, Türkleştirme hareketleri içerisinde etkin rol oynamıştır. 1928'de yazdığı *Türkleştirme* adlı eserinde "on buyruk" adını verdiği liste ile Türkiye'de yaşayan yahudilere Türk milletine dahil olmanın yolunu göstermiştir. Türk dilini ve Türk kültürünü yaygınlaştırmayı amaçlayan Millî Hars Birliği adlı derneğin kuruluşunda yer almış, Türkçe'nin yaygınlaşması için dernek bünyesinde gece dersleri düzenlemiş, aynı amaçla 1933'te